אונורה דה בלזאק

יצירת המופת הנעלמה
הנערה שעיניה זהב
אדון קורנליוס

תרגום מצרפתית:
ארזה טיר-אפלרויט

אחרית-דבר:
אלישבע רוזן

כרמל • ירושלים

המועצה הציבורית לתרבות ואמנות
המפעל לתרגום ספרי מופת

Carmel Publishing House

Translations from World Literature
sponsored by:
The National Council of Culture and the Arts

Honoré de Balzac

Le Chef-d'œuvre inconnu

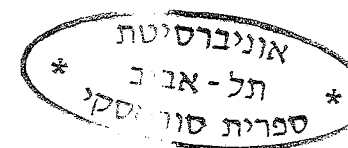
La Fille aux yeux d'or

Maître Cornélius

עריכה: רחל לקט

מסת"ב 965-407-170-3

ת"ד 35168, ירושלים
תשנ"ח / 1998
Printed in Israel

תוכן

יצירת המופת הנעלמה

ל לורד אחד

. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

.1845

1. ז׳ילט

בשלהי שנת 1612, בבוקר קר של חודש דצמבר, התהלך איש צעיר בבגדים דקיקים למראה לפתח דלתו של בית ברחוב גרַן־ז־אוֹגוּסטַן בפריס.[1] זמן רב למדי פסע ברחוב בהיסוס כמאהב שאינו מעז להתייצב אצל אהובתו הראשונה, ואפילו היא קלת דעת. ולבסוף חצה את מפתן הדלת וביקש לדעת אם הרב־אמן פרַנס פּוֹרבּוּס[2] מצוי במעונו. משֶענתה לצעיר בחיוב אשה זקנה, שכיבדה רצפת חדר בקומת הקרקע, עלה לאטו במעלה המדרגות הלוליינית ועצר עם כל צעד, כחצרוני טירון החושש מפני קבלת הפנים אצל המלך. כאשר הגיע למדרגה העליונה השתהה לרגע על המישורת ותהה אם להקיש במקוש המוזר שעיטר את דלת האֲטֶלְיֶה, מקום שעבד בו בלא ספק ציירו של אנרי הרביעי עד שמאריה דה מֶדיצ׳י ביכרה עליו את רוּבֶּנס.[3] הצעיר חש בקרבו אותה תחושה

[1] משערים שהצייר הצרפתי מן האסכולה הקלאסית ניקולה פוסן (1665-1594) בא לפריס בשנת 1612 כדי ללמוד ציור.

[2] פרנס פורבוס (Franz Porbus), צייר פלמי המכונה גם "הצעיר," שכן היה הצעיר במשפחת הציירים פורבוס. נולד בפלנדריה בשנת 1569 ומת בפריס בשנת 1622. כששב מרומא מונה לצייר בחצר המלוכה הצרפתי. בין היתר צייר את דיוקנם של אנרי הרביעי ושל הילד לואי השלושה־עשר.

[3] הדיוקן הזה של אנרי הרביעי שצייר פורבוס "הצעיר" נמצא במוזיאון הלובר. מאריה דה מֶדיצ׳י פנתה בשנת 1620 אל פטר פאול רובנס (1640-1577), גדול הציירים הפלמים מאסכולת הברוק באותה עת, והפקידה בידיו את קישוט אולם האירועים שבארמון לוקסמבורג.

סטודיו

להשתמש בעבודה במילים מתוך התרגום עצמו למשל "זיקים של אור או של רגש"!!!

זה ממש ריגש אותי, יש פה נקודת מבט רומנטית על תקופה מוקדמת יותר כמו הבארוק.
המשמעות הכי חשובה היא לא הציור או הריאליזם, אלא הרגש!!!

זה לא משנה מי הזקן או הצעיר כי אלה לא דורות של קלאסי ורומנטי, דווקא הזקן הוא הרומנטי באיזשהוא מקום

למצוא יצירה שקשורה אל האוריינטל, אולי ריאליזם? אולי בארוק? אולי יארשונקק? לדבר עליה.

יותר משאני אמן אני גבר אוהב, זה מה שאומנות באמת אומרת , להיות גבר אוהב. אולי?

עמוקה אשר מרעידה בוודאי את לבם של אמנים דגולים, כאשר בלהט נעוריהם ובשיא אהבתם לאמנות נקרית על דרכם אישיות גאונית או יצירת מופת. בכל רגש אנושי מצוי פרח ראשוני שהורתו ולידתו בהתלהבות נעלה, ההולכת ושכה עד כי האושר נהיה לזיכרון, והתהילה לשקר. מבין הרגשות השבריריים הללו, אין גם אחד שידמה לאהבה יותר מתשוקת הנעורים של אמן העושה את צעדיו הראשונים במסע העינויים המתוק של תהילה ושל ייסורים אשר הועיד לו גורלו, תשוקת נעורים מלאה בעוז רוח ובביישנות, בתקוות מעורפלות ובמפחי נפש ודאיים. מי שעמד לפני אמן גדול, כיסו ריק וכשרונו בוסר, ולא פִּרפר כעלה נידף, לעולם יחסרו בלבו איזה מיתר שהוא, אותה משיחת מכחול, איזה רגש שהוא ביצירה, איזושהי הבעה פיוטית. אותם רברבנים מנופחים מערך עצמם, המאמינים בטרם עת בהצלחתם העתידה, אינם מוחזקים אנשי רוח אלא בעיניהם של שוטים. במובן זה נראה שהצעיר האלמוני חונן במעלה של ממש, אם אמנם נכון לדון כישרון על פי הביישנות הראשונית, על פי הענווה שקשה להגדירה, שמי שנועדו לתהילה נוטים לשמוט במהלך עיסוקם באמנותם, כאשר ישמטוה הנשים היפות בתחבולות מתחנחנות. שגרת הניצחון מחלישה את הספק, והענווה אולי אינה אלא ספק.

אפשר שמפאת המצוקה הרבה ומפאת ההפתעה מעצם יומרנותו לא היה הטירון האומלל נכנס כלל אצל הצייר שאנו חבים לו את דיוקנו המופלא של אנרי הרביעי, אילולא זימן לו המקרה עזרה יוצאת דופן. איש זקן הופיע במעלה המדרגות. למראה חליפתו המוזרה של האיש, למראה צווארון התחרה המהודר שלו ולמראה הילוכו ההחלטי הבוטח, ניחש הצעיר כי הוא פטרונו או ידידו הקרוב של הצייר. הוא נסוג כדי לפנות לאיש מקום על המישורת ובחן אותו בסקרנות, שכן ציפה לראות בו את טבעו הנוח של האמן או את אופיו הנדיב של שוחר אמנות, ואולם בדמותו ניכר דבר־מה שטני, ובעיקר ניכר בו א ו ת ו ה ד ב ר השובה את לבם של האמנים. שווּ בנפשכם מצח גבוה, קמור ומזדקר התלוי כזיז מעל אף קטן חרום, סולד בקצהו כאפם של רַבֶּלֶה או של סוקרטס, פה צחקני חרוש קמטים, סנטר קצר מורם בגאון עטור זקן אפור מחודד, עיניים ירוקות כעין הים הנראות עששות מזִקנה, אך מפאת

הניגוד שבין הרקע הלבן כצדף ובין האישון הנע בו רושפות לעתים מבטים מהפנטים בעיצומן של רִתחה או של התלהבות. עם כל זה, היו הפנים נפולים במיוחד מתלאות הגיל ובעיקר מעומס המחשבות החורשות בנפש ובגוף גם יחד. סביב העיניים לא נותרו ריסים ורק שערות ספורות נראו עְל הגבינים הבולטים. שימו ראש זה על גוף דק ורפה, כַּתרו את צווארו בתחרה צחורה מצחור, חרורה ומחורצת ככף להגשת דגים, הניחו על חולצת הפורפואַ[1] השחורה של הזקן שרשרת זהב כבדה, והרי לפניכם תמונה בלתי מושלמת של דמות זו, שאור היום העמום אשר שרר בסביבת המדרגות צבע אותה בגוון פלאי. הוא נראה כדמות בציור של רמברנדט המהלכת בדומייה, בלא מסגרת, באווירה החשוכה שסיגל לו הצייר הדגול. הזקן נעץ בצעיר מבט חטוף רווי פיקחות, הקיש שלוש פעמים על הדלת ואמר לגבר חולני כבן ארבעים אשר פתח אותה: "בוקר טוב, מורי ורבי."

פורבוס החווה קידה ברוב כבוד והניח לצעיר להיכנס, שכן חשב אותו לבן לווייתו של הזקן, וכה מעט נתן דעתו אליו, עד כי הטירון נשבה כליל בחבלי קסם, כאשר יקרה את כל הציירים מלידה בראותם בפעם הראשונה אטלייה, ששם נחשף טפח מהליכיה החומריים של האמנות. חלון זכוכית קרוע בכיפת התקרה האיר את סדנתו של הרב־אמן פורבוס. אור היום התמקד ביריעת הבד המותקנת על כן הציור, שלא נראו עליה אלא שלוש או ארבע משיחות מכחול לבנות, ולא הגיע אל הפינות החשוכות בעומקו של החדר רחב הידיים, אך כמה הבלחים תועים האירו באפלולית האדמדמה נקודות מוכספות על בטנו של שריון פרשים תלוי על הכותל, הטילו אלומת אור חטופה על כרכובו המגולף הממורק של מזנון עתיק יומין עמוס כלים מוזרים או זרו נקודות זוהר על אריגם המחוספס מְיוֹשן של אי אלו וילונות מרוקמים זהב, שהיו מוטלים שם בתור מודֶלים וקפליהם הגדולים מותרים. דגמי גבס למיניהם, שברים וחלקי טורסו של אלילות קדמוניות, מוחלקים באהבה מנשיקות של מאות בשנים, היו זרועים על המדפים ועל האיצטבות. רישומים רבים מספור, מְתוות ראשוניות בשלושה עפרונות פחם, בגיר אדום או בציפורן, כיסו את הכתלים עד התקרה. קופסות צבעים, בקבוקים של

[1] חולצת גברים הדוקה שלבשו במערב אירופה מן המאה השלוש־עשרה עד המאה השבע־עשרה.

שמן ושל נוזל לדילול ושרפרפים הפוכים הותירו אך שביל צר לבוא בו אל הילת האור שהפיץ גג הזכוכית, וקרניה האירו כולן את פניו החיוורים של פורבוס ואת גולגולת השנהב של האיש המוזר. עד מהרה נסבה כל תשומת לבו של הצעיר לציור, אשר באותה עת של מהומות ותהפוכות יצאו לו מוניטין וכבר חזו בו אחדים מאותם דבקים במטרה המקיימים למעגנו את הגחלת הקדושה גם בימים קשים. היה זה ציור יפה של "מאריה המצרית" העומדת לשלם את דמי המסע בספינה. יצירת המופת הזאת נועדה למאריה דה מדיצ'י, והיא מכרה אותה אחר כך בימי עוניה.

עניין באוריינטל?

"הקדושה שלך נושאת חן בעיני," אמר הזקן לפורבוס, "ואשלם לך בעבורה עשרה כתרים של זהב למעלה מן המחיר שנוקבת המלכה. אבל לדחוק את רגליה?... ייקחני האופל!"

"היא יפה בעיניך?"

לחקור ציירים אלה

"הממממ..." המהם הזקן, "יפה? ... כן ולא. האשה שלך יפה למדי מבחינת חיטוביה, אך אין בה חיים. אתם סבורים, אתה ושכמותך, כי השלמתם את המלאכה משציירתם נכונה דמות והנחתם כל דבר במקומו על פי חוקי האנטומיה! אתם צובעים את הרישום הזה בגוון של עור שהוכן מראש על הפַּלֶטָה שלכם ומקפידים שצד אחד יהיה כהה יותר מן האחר, ולפי שמעֵת לעת אתם מתבוננים באשה עירומה הניצבת על שולחן, אתם סבורים שהעתקתם את הטבע, אתם מדמים בנפשכם כי ציירים אתם וכי הנה גנבתם את סוד האלוהים!... ברֵרר! מי שרוצה להיות משורר דגול, לא די לו בידיעת התחביר על בוריו ובכתיבה בלי שגיאות לשון! התבונן בקדושה שלך, פורבוס. לכאורה היא נפלאה, אך במבט מעמיק רואים שהיא דבוקה לרקע הבד ושלא יהיה אפשר לנוע סביב גופה. זוהי צללית בת פַּן אחד בלבד, זוהי מראית קטועה, דמות שנבצר ממנה להסב את פניה או לשנות את תנוחתה. אינני מרגיש באוויר בין הזרוע הזאת ובין הרקע, אין כאן מרחב ועומק, ואף על פי שהפרספקטיבה נכונה בהחלט והצבעים נמוגים בהדרגה באופק — על אף מאמצים כה ברוכים אלה נבצר ממני להאמין כי רוח חמימה מפיחה חיים בגוף היפה הזה. דומני שאם אניח את כף ידי על החזה העגלגל והמוצק להפליא, אמצא שהוא צונן כשיש! לא ידידי, הדם אינו זורם מתחת לעור השנהב הזה, יצר הקיום אינו מרחיב בטללי הארגמן שלו

הביקורת הרומנטית

את הוורידים ואת הנימים הנשזרים לרשתות מתחת לשקיפות הענברית של הרקות ושל החזה. חלק זה פועם, אך האחר אינו נע, החיים והמוות נאבקים זה בזה בכל פרט ופרט: כאן אשה ושם — פסל, ובמקום אחר גווייה מתה. יציר כפיך לוקה בחסר. לא השכלת להאציל על היצירה החביבה עליך אלא מעט מזער מנשמתך. הלפיד של פרומתיאוס כבה בידיך יותר מפעם אחת, ובמקומות רבים בציורך אף לא נגעה הלהבה השמימית."

"אבל מדוע, מורי היקר?" שאל פורבוס את הזקן ביראת כבוד, ואילו הצעיר התקשה לרסן דחף עז להכותו.

"אה! הנה," אמר הזקן קטן הקומה. "פסחת על שתי הסעיפים: רישום או ציור בצבע? קור הרוח הדקדקני והנוקשות הקפדנית של האמנים הגרמנים הגדולים או הלהט המסנוור, השִׁפעה המבורכת של הציירים האיטלקים? ביקשת לחקות בה בעת את הַנס הולבַּיין ואת טיציאן, את אלבְּרֶכט דירֶר ואת פאולו וֶרוֹנֶזֶה. אכן שאיפה נעלה! ומה התוצאה? לא עלה בידך להשיג לא את חִנו המחמיר של היובש ולא את קסמם המתעתע של משחקי האור והצל. הנה כאן, כמו גוש ארד מותך המבקע את תבניתו הרופפת מדי, פרץ הצבע העשיר הזהוב של טיציאן את קווי המִתאר הדקיקים של אלברכט דירר, שביניהם יצקת אותו. במקום אחר עמדו קווי המתאר בפרץ ואצרו את הגודש המופלא של קשת הצבעים הוונציאנית. הפנים אינם משורטטים ואינם צבועים עד תומם, ובכל מקום ניכרים בהם אותותיה של הססנותך האומללה. אם לא הרגשת חזק דייך להתיך באש גאוניותך את שתי הדרכים המתחרות, כי אז היה עליך להכריע לאחד משני הצדדים כדי להשיג את האחדות, המשקפת יסוד מיסודות החיים. אינך מציג את האמת אלא באזורי הביניים, קווי המתאר שלך הם שקר, הם אינם מתלכדים ואינם מציעים דבר חוץ מאת עצמם. "במקום זה יש אמת," אמר הזקן והצביע על שדיה של הקדושה. "וגם כאן," הוסיף ואמר, והצביע על המקום שבו נגמרה הכתף בציור. "אבל כאן," הפטיר ושב באצבעו למרכז החזה, "כאן הכול שגוי. נניח לזה, שמא תבוא לכלל ייאוש."

הזקן התיישב על שרפרף, תמך את ראשו בידיו והחריש.

"מורי ורבי," אמר לו פורבוס, "עמל רב השקעתי במערומיו של החזה הזה, אלא שלמרבה הצער, יש שתופעות אמיתיות בטבע אינן משכנעות על בד הציור..."

"ייעודה של האמנות אינו להעתיק את הטבע, אלא להביעו. אינך חקיין עלוב, אלא משורר!" קרא הזקן בלהט, ושיסע בתנועת יד רודנית את דבריו של פורבוס. "שאם לא כן, יֵצא כל פַּסָּל ידי חובתו ביציקת תבנית של אשה! הה! נסה לצקת את תבנית ידה של אהובתך ולהציבה מול פניך ותיווכח כי גוויה מעוררת פלצות היא זו, וכי אין כל דמיון בינה ובין המציאות, ותהיה אנוס למצוא את איזמל הפסל, והוא אמנם לא יעתיקה במדויק אך יחון אותה בתנועה ובחיים. עלינו ללכוד את הרוח, את הנפש ואת הכרת פניהם של העצמים ושל היצורים החיים. האפקטים! האפקטים! אלה דברים הנקרים בחיים ולא החיים עצמם. היד, כיוון שכבר שימשה לי דוגמה, היד אינה קשורה לגוף בלבד, היא מביעה וממשיכה מחשבה שיש להבינה ולהביעה. לא הצייר, לא המשורר ולא הפסל, איש אינו רשאי להפריד את התוצאה מן הסיבה, שכן הם כרוכים זה בזה בקשר שאין להתירו! כאן המאבק האמיתי! ציירים רבים עושים חיל מתוך חוש פנימי ואינם יודעים מהו הרעיון העומד בבסיסה של האמנות. אתם מציירים אשה, אך אינכם רואים אותה! לא כך תגיעו לכלל פיצוח צפונותיו של הטבע. ידכם משחזרת מבלי דעת את המודל שהעתקתם ממורכם. אינכם חודרים די הצורך לנבכי הצורה, אינכם חותרים באהבה ובהתמדה ללמוד אותה על פיתוליה ועל חמקמקותה. היופי עניין חמור ומורכב הוא, ולא זו הדרך להשיגו, יש להמתין לשעה שיחפָּץ, לארוב לו, לדחוק בו וללפות אותו בחוזקה כדי לאלצו להיכנע. הצורה אינה אלא בת דמותו של פרוטיאוס, אלא שהיא חמקמקה הרבה יותר ופורה הרבה יותר בגלגוליה מפרוטיאוס של האגדה, ורק לאחר מאבקים ממושכים אפשר לכפות עליה לגלות לעיני כול את פניה האמיתיים. אתם ושכמוכם די לכם במראית הראשונה שהיא מגלה לעיניכם, או לכל היותר בשנייה או בשלישית, ולא כך נוהגים הלוחמים המנצחים! ציירים בלתי מובסים אלה אינם הולכים שולל אחר אמתלות חמקניות, הם מתמידים במלאכתם עד שהטבע, בעל כורחו, נחשף במלואו מערומיו וברוחו האמיתית. "כך נהג לעשות רפאל," אמר הזקן והסיר מראשו את כובע

הקטיפה השחורה כביטוי ליראת הכבוד שעורר בו מלכה המוכתר של האמנות, "גדולתו של רפאל נובעת מחוש פְּנימי, שבמקרה שלו נראה כמי שמבקש לנפץ את הצורה. הצורה בדמויותיו, וכן בדמויותינו, היא כלי לתרגום המחשבות, התחושות, היא שירה אדירה. כל דמות היא עולם מלא, כל דמות היא דיוקן שהמודל שלו הופיע בחיזיון נשגב צבוע באור, שקול פנימי בחר בו ואצבע שמימית הורתה עליו וחשפה לאורך כל קורות חייו את מעיינות המבע שלו. אתם חוננים את הנשים שלכם בשַׂלְמוֹת עור יפות, באריגי שיער יפים, אך איה הדם המזין את השלווה או את התשוקה ויוצר אפקטים מיוחדים במינם? הקדושה שלך היא אשה שחרחורת, אך זה, פורבוס המסכן שלי, שייך לאשה בהירת שיער! דמויותיכם הן אפוא רוחות רפאים חיוורות משוחות בצבע, שאתם מוליכים בסך לעינינו, ולזה אתם קוראים ציור ואמנות. כיוון שיצרתם דבר־מה הדומה לאשה יותר מלבַּיִת אתם סבורים שהשגתם את המטרה, וכיוון שאתם מלאי גאווה על שאינכם חייבים עוד לרשום בצד דמויותיכם כותרת כגון currus venustus או pulcher homo[1] כפי שנדרשו לעשות ראשוני הציירים, אתם מדמים את עצמכם לאמנים מופלאים! חה, חה! עוד ארוכה הדרך, ידידי הטובים, עוד רבים העפרונות שיהיה עליכם לכלות ומרובים בדי הציור שתיאלצו לכסות בטרם תגיעו לסופה. אין ספק, כך נושאת אשה את ראשה, וכך היא מתקינה את חצאיתה, עיניה מצטעפות ונמסות בארשת כזו של רכות כנועה, וכך מרפרף על לחייה צֵלם הרוטט של הריסים! כך הוא הדבר, ולא כך הוא. מה חסר כאן? כלום, אבל כלום שהוא הכול. אתם אוחזים במראית החיים, אך אינכם מביאים לידי ביטוי את מלוא גודשם הגואה השופע, אותו הדבר, אולי הנפש, המרחף כענן על פני המעטה החיצוני, קיצורו של עניין, אותו ניצוץ של החיים אשר טיציאן ורפאל השכילו לעמוד על טיבו. מי שיחל בנקודה שהגעתם אליה, אפשר שיצייר ציור מעולה, אך אתם ממהרים לוותר. ההדיוט מתפעל והמומחה האמיתי מחייך. הו מַבּוּז![2] הו מורי ורבי," הוסיף ואמר האיש המוזר, "גנב אתה,

[1] לטינית: כרכרה הדורה או גבר נאה.

[2] מבוז (Mabuse) הוא כינויו של יאן גוֹסַרט (Jan Gossaert ;1470-1532), צייר פלמי ששהה גם באנגליה ובאיטליה. שהותו באיטליה השפיעה על דרך הציור שלו מבחינת השימוש הרחב בצבע.

באָרוֹק הוא הסגנון האמנותי ששלט באירופה מסוף המאה ה-16 ועד אמצע המאה ה-18. הבארוק היה המשך לסגנון המנייריזם שקדם לו והתאפיין בריאליזם רב, משופע ברגשניות, דינמיות ופאר. בניגוד לסגנון הרנסאנס שהתאפיין בסימטריה, איזון ורוגע זה פנה אל השכל והשכנוע, סגנון זה התאפיין במורכבות, מיזוג ניגודים, תנועה ודרמטיות, כאשר הוא פונה אל הרגש והדמיון, ומנסה לשבות ולהקסים את עין המתבונן. מתוך ויקיפדיה

בלכתך נטלת עמך את החיים! אך פרט לכך," הוסיף ואמר, "ציור זה עולה פי כמה על ציוריו של המנוול הזה, רוּבֶּנס (צייר פלמי, בארוק), על הררי הבשרים הפלמיים שלו המכוסים אבקת ארגמן, על גלי הגלים של מחלפות השיער האדמוניות שלו ועל המולת הצבעים שלו. אצלך לכל הפחות יש צבע, יש רגש ויש קו, שלושת המרכיבים החיוניים של האמנות."

"אבל הקדושה הזאת נשגבת היא, אישי הטוב!" הזדעק הצעיר ונֵעוֹר ממעמקי הזייתו. "יש בשתי הדמויות הללו, בקדושה ובסַפָּן, משום דקות המחשבה שהציירים האיטלקים אינם יודעים אותה כלל, אינני מכיר ולו אחד בהם שהיה יכול להמציא את הססנותו של הספן."

"שלך הוא, הפרחח הקטן הזה?" שאל פורבוס את הזקן.

"מורי, אנא סלח לי על חוצפתי," השיב הטירון וסומק עלה על פניו. "זר אני, משרבט ציורים מתוך דחף, וזה לא כבר הגעתי לכאן, לעיר שהיא מקור כל המדעים כולם."

"לעבודה!" אמר לו פורבוס והושיט לו גיר אדום ודף נייר.

הזר העתיק את "מאריה המצרית" במשיכת קו זריזה.

"אוהו!" קרא הזקן." ושמך?"

הצעיר רשם ניקוֹלָה פּוּסֶן בתחתית הדף.

"לא רע כלל לטירון," אמר האיש המוזר שהשתלהב כל כך בהרצאת דבריו. "רואה אני כי אפשר לדון עמך בענייני ציור. אינני מגנה אותך על ההערצה שאתה מעריץ את הקדושה של פורבוס. היא מוחזקת כיצירת מופת בעיני כול, ורק הבקיאים ברזיה העמוקים ביותר של האמנות ישכילו לעמוד על חטאיה. אבל לפי שראוי אתה ללמוד ויש ביכולתך להבין, בוא ואראך מה מעט מזער חסר ליצירה להשלמתה. פקח עין ושים לב, אפשר שלעולם לא תיפול לידך הזדמנות כעין זו להשלים ידיעותיך. הפַּלֶּטָה שלך, פורבוס?"

פורבוס הביא פלֶטה ומכחולים. הזקן קטן הקומה הפשיל את שרווליו בתנועה עוויתית חדה וטבל את אגודלו בפלֶטה הססגונית העמוסה גוונים שהושיט לו פורבוס. הוא לא לקח אלא חטף מידיו חופן של מכחולים מכל הגדלים, ואת זקנו המחודד הרטיטו פתאום מאמצים מאיימים שהביעו חשקנות של הזיית אהבים. בעודו טובל את מכחולו בצבע, סינן בין שיניו: "את גוני הצבעים האלה צריך להשליך בעד החלון, אותם ואת מי שערבבם, יש בהם צעקנות וסילוף מחפיר, איך

אפשר לצייר בהם?" אחר כך טבל בבהילות את קצה המכחול בגושי הצבע, ולפרקים חלף על קשת הגוונים כולה מהר יותר משחולף נגן העוגב בקתדרלה על כל קלידיו ב"O Filii"[1] של חג הפסחא.

פורבוס ופוסן עמדו בלא ניע משני צדיו של הבד שקועים בהתבוננות נסערת מאין כמוה.

"רואה אתה, איש צעיר," אמר הזקן בלי להסב את פניו, "רואה אתה כיצד בעזרתן של שלוש או ארבע משיחות מכחול, ובעזרת דוק כחלחל, אפשר להזרים את האוויר סביב ראשה של הקדושה המסכנה הזאת, המרגישה בלא ספק חנוקה ולכודה באווירה הדחוסה הזאת! ראה כיצד מתבדר אריג בגדה עתה, וברור כי משב של רוח משחק בו! לפני כן נראתה כאריג מתוח מחוזק בסיכות. שמת לב כיצד גוון הברק המשיי שאך זה הנחתי על החזה מיטיב להמחיש את חן גמישותו של עורה של עלמה צעירה, וכיצד הגוון שעורבב בחום־אדום ובאוֹכְרָה שרופה מחמם את צינתה האפורה של צללית גדולה זו, שהדם קפא בעורקיה תחת לזרום בהם? אישי הצעיר, אישי הצעיר, את מה שאני מראה לך כאן לא יָדע שום מורה ללמדך. מַבּוּז לבדו ידע את סוד הפחת החיים בדמויות. מבוז לא העמיד אלא תלמיד אחד ויחיד, ואני הוא. אני לא העמדתי תלמידים, ועתה זקנתי! נבון אתה דייך לקלוט את השאר מן הרמזים שרמזתי לך."

בשעה שדיבר הזקן המוזר נגע מכחולו בכל חלקי הציור: כאן שתי משיחות מכחול, שם משיחת מכחול אחת בלבד, וכל משיחה ומשיחה במקומה הנכון, עד כי כל הציור כולו נראה חדש לגמרי וכמו טובל באור. הוא עבד בלהיטות כה קודחת עד כי אגלי זיעה בצבצו על מצחו הקירח, וכה מהר התקדם וכה קטנות, חטופות ומקוטעות היו תנועותיו עד כי נדמה לפוסן הצעיר כי שד מצוי בגופו של אדם מוזר זה והוא שמפעיל בכשפים את ידיו למרות רצונו. הברק המופלא בעיניו, העוויתות שכמו נבעו מהתנגדות פנימית, שיוו למחשבה הזאת נופך של אמת שמן הסתם פעל את פעולתו על דמיון נעורים. הזקן הוסיף ודיבר: "פאף, פאף, פאף! הנה כך מורחים צבע, אישי הצעיר! בואו, משיחות מכחול קלות שלי, עזרו לי להאדים את גוון הקרח! קדימה! פּוֹן! פּוֹן!

[1] מזמור הכנסייה הקתולית מימי הביניים לכבוד תחיית ישו.

פוּן!" אמר והפיח חיים בחלקות שלא ניכרו בהן חיים, ובתוך כך מחה במריחות אחדות של צבע את הבדלי ההבעה והשיב את הגוון לאחדות הראויה לדמותה של מִצרית להוטת יצרים.

"רואה אתה, נערי, משיחת המכחול האחרונה היא החשובה מכל. פורבוס העביר את מכחולו מאה פעמים, ואני — פעם אחת בלבד. איש לא יכיר לנו תודה על השכבות התחתונות. זכור זאת היטב!"

לבסוף חדל השד הזה ממלאכתו, פנה אל פורבוס ואל פוסן האילמים מהשתאות ואמר להם: "כל זה עדיין אינו מתעלה לרמתה של ה'סורֶרת היפה' שלי, ואף על פי כן יכול אדם לחתום את שמו בתחתיתה של יצירה כעין זו. כן, הייתי חותם את שמי עליה," הוסיף וקם ממקומו כדי לקחת מראה והביט ביצירה שהשתקפה בה. "ועתה, נלך לאכול," אמר. "בואו שניכם לביתי. יש לי קדלי חזיר מעושן, יין טוב! הֶה! הֶה! ועל אף מצוקות הזמן, נשיח בענייני ציור! הן בכך בקיאותנו. עלם צעיר זה," הוסיף, וטפח על שכמו של ניקולה פוסן, "בורך בכישרון רב."

משהבחין במעילו העלוב של הנורמַנדי,[1] שלף מחגורתו שקיק עור, חיטט בו, נטל מתוכו שתי מטבעות זהב והראה אותן לפוסן: "אקנה ממך את הרישום," אמר. "קח," אמר פורבוס לפוסן, משראה שהוא נרתע ומסמיק מבושה, שכן במעריך הצעיר ניכר כבוד העניים שלו. "קח, יש לאיש באמתחתו כדי פדיונם של שני מלכים!"

השלושה ירדו מן האטלייה ופסעו ברחוב, הלכו והשיחו באמנויות היפות עד שהגיעו אל בית עץ יפה סמוך לגשר סן מישל. עיטוריו של הבית, מקוש הדלת שלו, המשקופים והמזוזות שבחלונותיו והערבסקות שלו הפעימו את פוסן. הצייר לעתיד נמצא פתאום באולם שבקומת הקרקע מול אח שהפיצה חום נעים, ליד שולחן עמוס מאכלי תאווה, ולאושרו העילאי, בחברתם של שני אמנים דגולים וטובי לב.

"איש צעיר," אמר לו פורבוס משראה אותו עומד משתומם אל מול ציור אחד, "אל תביט בו יתר על המידה, שמא תבוא לכלל ייאוש."

זה היה "אדם," ציור שצייר מַבּוּז תמורת שחרורו מן הכלא, ששם החזיקוהו נושיו ימים ארוכים. דמות זו ביטאה עוצמה קיומית כה רבה, עד כי למן אותו הרגע החלה להתחוור לניקולה פוסן משמעותם

[1] פוסן נולד באַנדלֵי בפלך אור שבחבל נורמנדי.

האמיתית של הדברים המבולבלים שאמר הזקן. הזקן הביט בציור בארשת של שביעות רצון אך בחוסר התלהבות, ונראה כמי שאומר: "עשיתי דברים טובים מזה!"

"יש בו חיוניות," אמר, "מורי האומלל התעלה כאן על עצמו, אלא שעדיין חסרה מידת־מה של אמיתיות ברקע הציור. האדם חי ממש, הוא קם ממקומו לבוא לקראתנו. אלא שהאוויר, השמים, הרוח שאנו נושמים, רואים וחשים, כל אלה אינם. אלא שאין כאן אלא אדם! והרי האדם היחיד שברא האל במו ידיו נִיחַן בלי ספק בניצוץ אלוהי כלשהו, החסר כאן. מבּוּז עצמו אמר זאת במרירות כל אימת שהתפכח משכרונו."

פוסן הביט בזקן ובפורבוס לסירוגין בסקרנות דרוכה. הוא קרב אל פורבוס כמו ביקש לשאול לשמו של המארח, אך הצייר הניח אצבעו על שפתיו ככומס סוד והצעיר, אף על פי שהתעוררה סקרנותו, נצר את לשונו בתקווה כי במוקדם או במאוחר ישכיל לנחש בעזרת איזו מלה שהיא את שם מארחו, שיראת הכבוד שרחש לו פורבוס ואוצרות הפלא שנאספו בחדר העידו דיים על עושרו ועל כישוריו.

משראה פוסן על הקיר העשוי עץ אלון כהה דיוקן נפלא של אשה, קרא: "איזה ג'ורג'וֹנֶה יפה!"[1]

"לא!" ענה הזקן, "אתה מביט באחד השרבוטים הראשונים שלי!"

"חי נפשי! אם כן, נמצא אני אצל אלוהי הציור," אמר פוסן ברוב תמימותו.

הזקן חייך כמי שמורגל זה כבר במחמאה זו.

"מורי ורבי פרֶנהוֹפֶר!" אמר פורבוס, "כלום לא תכבדני בכוסית מיין הריין המעולה שלך?"

"אכבדך בשתיים," ענה הזקן.

"הראשונה תמורת העונג שחשתי הבוקר למראה החוטאת רבת החן שלך, והשנייה כמנחת ידידות."

"אה! אלמלא כאבי החוזרים ונשנים," שב ואמר פורבוס, "ולוּ אך הואלת להניח לי לחזות ב'סוררת היפה' שלך, כי אז היה לאֵל ידי לצייר ציור גבוה, רחב ועמוק, ובו דמויות בממדים טבעיים."

[1] ג'ורג'ו דה קַסטֶלפרַנקו, המכונה ג'ורג'וֹנֶה (1478-1510), צייר ונציאני.

"להראות את יצירתי," קרא הזקן נסער כולו. "לא, לא, עדיין עלי להשלימה. אתמול לעת ערב," אמר, "חשבתי שמלאכתי תמה. עיניה נראו לי לחות, עורה רטט. מחלפות שערה היטלטלו. היא נשמה! ואף על פי שמצאתי דרך להמחיש על בד שטוח את תוויו הבולטים והמעוגלים של הטבע, התחוורה לי הבוקר, באור היום, טעותי. אה! כדי להשיג מטרה נשגבה זו, העמקתי לחקור את הגדולים שבציירי הצבע, בדקתי וניתחתי שִכבה־שִכבה את ציוריו של טיציאן, מלך האור, ושִרטטתי כמו הצייר הנעלה הזה את תווי המתאר של דמותי שלי בגוון בהיר בעזרת עיסה רכה מעובה, שכן הצללית אינה אלא בת חלוף, זכור זאת, נערי. אחר כך שבתי אל היצירה עצמה, ובעזרת גוני־גוונים ודוק ערפילי שאת שקיפותו החלשתי קמעה־קמעה השגתי צללים עזים ביותר שגונם שחור עמוק ביותר, שכן גוני הצל של הציירים מן השורה שונים בטבעם מגוני האור שלהם, הם עץ, ברזל או כל מה שעולה בדעתך פרט לבשר ודם השרוי בצל. ניכר בהם כי אם תזוז הדמות ממקומה, לא יסתלק עמה צלה וחלקתו לא תשוב ותתבהר. אני עקפתי את המכשול הזה, שרבים מן הציירים המהוללים ביותר מועדים בו, ואצלי מבצבץ הלובן מבעד לאטימותו של הצל העמיד ביותר! המוני נבערים מדמים בנפשם שהם מציירים נכונה מפני שהם מקפידים לשרטט קו ברור, ואילו אני לא הצבעתי גבולות חותכים לדמות שלי ולא הבלטתי את איבריה האנטומיים לפרטי פרטיהם, מפני שגוף האדם אינו מסתיים בקווים. בעניין זה, יכולתם של הפַסָלים להתקרב לאמת גדולה מיכולתנו אנו. הטבע עשוי רצף של עגלגלויות המתעטפות זו בזו. לאמיתו של דבר, הרישום אינו קיים! אל תצחק, איש צעיר! כל כמה שדברי אלה תמוהים בעיניך, יבוא יום ויתבהרו לך טעמיהם. הקו אינו אלא אמצעי שבעזרתו מתחוורת לאדם פעולת האור על העצמים, אך בטבע אין קווים והכול בו מלא: בציור אנו צרים צורות, כלומר אנו מבודדים את הדברים מסביבתם, ורק תפוצת האור היא המְשווה חזות לגופים! לפיכך לא קטעתי את רצף הקווים, והעטיתי על תווי המִתאר כעין עננה של גוני־גוונים זהובים וחמים, המונעת את האפשרות להצביע במדויק על נקודת המפגש שבין קווי המתאר ובין רקע הציור. מקרוב נראית עבודה זו מעורפלת וכמו חסרת דיוק, אך במרחק שני צעדים ממנה הכול מתגבש, מתקבע ומתבדל. הגוף נע, הצורות מתבלטות, מרגישים

שהאוויר זורם סביב. ועדיין לא נחה דעתי, וספקות מנקרים בי. אולי צריך שלא לשרטט שום קו, ומוטב לתקוף את הדמות מן הטבור, להתרכז תחילה בבליטותיה הבהירות ביותר ולהמשיך אל החלקות הכהות ביותר. האם לא כך עושה השמש, צייר אלוהי זה של היקום? הו! הטבע! האם לכדוך אי פעם בהתחמקויותיך? הנה כך, מידה יתרה של ידע, וכן מידה יתרה של בַּעֲרוּת, סופן שיביאוך לידי שלילה. אני מפקפק ביצירתי!"

הזקן עצר לרגע בדבריו ואחר כך הוסיף ואמר: "זה עשר שנים, אישי הצעיר, אני עמל, אך מה הן עשר שנים פעוטות כאשר נאבקים בטבע? האם יודעים אנו כמה זמן טרח האדון פיגמליון בפסלו, הפסל היחיד שהילך אי פעם על רגליו?"

הזקן שקע בהרהורים, עיניו בהו וידיו השתעשעו בלי משים בסכינו.

"כעת עם ר ו ח ו הוא משוחח," אמר פורבוס בלחש.

למשמע דברים אלה חש ניקולה פוסן שהשתלטה עליו סקרנות חסרת פשר של אמן. זקן דרוך ובוהה זה, בעיניו הלבנות, נראה לו יצור נעלה מכל אדם, גאון פלאי שחי בספירה נעלמה. הוא עורר אלפי מחשבות סתורות בנפש. התופעה הרוחנית של ערגה מעין זו דומה בערפולה לסערת לבו הרוגשת של גוֹלֶה השומע ניגון המזכיר לו את ארץ מולדתו. יחסו המזלזל לכאורה של הזקן כלפי עבודות אמנות שאין יפות מהן, עושרו, הליכותיו, יראת הכבוד שרחש לו פורבוס, יצירתו המוצנעת זמן כה רב, יצירה של אורך רוח, יצירה גאונית בלי ספק, ולוּ אך על פי ראש הבתולה הנערץ על פוסן הצעיר בכל לב, שלא איבד מיופיו אף בקרבת "אדם" של מבוּז, אותו ציור המעיד על עשייה מלכותית של אחד הנסיכים של האמנות. הכול בזקן זה חרג מגבולותיו של טבע האדם. למראה ברייה על־אנושית זו, השכיל דמיונו העשיר של ניקולה פוסן לקלוט לאשורה תמונה מוחשית ברורה של טבע האמן, אותו טבע טרוף דעת שתעצומות נפש כה רבות הופקדו בידיו, והוא מנצלן לעתים תכופות מדי וגורף עמו את ההיגיון הקר, את הבורגנים ואפילו שוחרי אמנות אחדים דרך אלפי נתיבים זרועי אבנים שאין בהם דבר לאנשים אלה, ואילו נערה לבנת כנפיים זו השוגה בהזיותיה מגלה בנתיבים הללו עלילות גבורה, ארמונות פאר ויצירות אמנות. טבע מלעיג וטוב לב, שופע ומדולדל! וכך, בעיני פוסן הנלהב, התגלגל הזקן בבת אחת

בדמות אחרת והיה לאמנות בהתגלמותה, לאמנות על צפונותיה, על געשיה ועל הזיותיה.

"כן, פורבוס היקר," המשיך פרנהופר, "עד עתה לא זכיתי לפגוש לא אשה שאין בה מום, לא גוף שמִתארו כליל יופי וגוון עורו... איה היא," אמר, ושיסע את דבריו־הוא, "איה היא אותה ונוס חיה ונושמת, ונוס יקרת המציאות של הקדמונים, שכה רבות ביקשנו ולא פגשנו אלא בדוחק רב, פירורים ספורים מיופיה? הו! את כל הוני כולו הייתי נותן כדי לחזות ולוּ לרגע קט, פעם אחת ויחידה, בטבע האלוהי המוחלט, כליל השלמות, עד ארץ הרפאים שלך הייתי הולך לחפשך, יופי שמימי! וכמו אורפיאוס הייתי יורד לשאול האמנות להעלות משם חיים."

"אנחנו יכולים להסתלק מכאן," אמר פורבוס לפוסן, "הוא אינו שומע ואינו רואה אותנו עוד!"

"הבה נלך לאטלייה שלו," הציע הצעיר נפעם כולו.

"הו! הבריון הזקן אסר את הכניסה אליו. אוצרותיו שמורים בקפדנות רבה מכדי שיעלה הדבר בידינו. לא המתנתי לא לעצתך ולא לשגיונותיך כדי לנסות ולפצח את התעלומה."

"יש כאן תעלומה?"

"כן," השיב פורבוס. "פרנהופר הזקן הוא התלמיד האחד והיחיד שהעמיד אחריו מַבּוּז מרצונו. משנעשה פרנהופר לידידו הקרוב של מבוז, למושיעו, לאביו, ויתר על מרבית ממונו כדי לספק את מאווייו של האמן, ובתמורה הוריש לו מבוז את סוד התלת־ממדיות, את היכולת להפיח בדמויות רוח חיים מופלאה, אותו ניצוץ טבעי, מקור אכזבתנו הנצחית, שמבוז כה היטיב להמחישו עד כי יום אחד, כיוון שמכר את כתונת הפרחים הדמשקאית שהיה אמור ללבוש לכבוד המלך קארל החמישי ואחרי ששתה לשוכרה בכסף שקיבל בעדה, התלווה אל מלכו בבגד עשוי נייר מצויר כאריג דמשקאי. הברק המיוחד בְּמִינו של האריג הדהים את הקיסר, וכשביקש לשבח את פטרונו של הסובא הזקן, גילה את מעשה ההונאה. פרנהופר הוא אדם השבוי כל כולו בקסמיה של האמנות שלנו, וראייתו נישאת רחוק מראייתם של הציירים האחרים. הוא העמיק להתבונן בטבעם של הצבעים ותהה על אמיתותו המוחלטת של הקו, אלא שמרוב חקירות בא לכלל ספק בעצם קיומו של מושא מחקריו. ברגעי ייאוש הוא טוען שהרישום אינו קיים כל עיקר ושקווים

אינם ממחישים אלא צורות הנדסיות בלבד, אבל האמת היא שבקו ובשחור, שאיננו צבע, אפשר ליצור דמות. ללמדך שאמנות הציור, כמו הטבע עצמו, בנויה מאינסוף יסודות: הרישום מציג שלד, הצבע הוא החיים, אבל החיים בלי השלד לוקים בחסר יותר משלד בלי חיים. ולבסוף, יש אמת גדולה מכל אלה, והיא שהעשייה וההתבוננות הן עיקר העיקרים לצייר, וכן אם יתקוטטו ההיגיון והשירה עם המכחולים, יבוא כל אדם לכלל ספק כמו האיש הזה, שעם כל היותו צייר נטרפה גם דעתו עליו. הוא צייר בחסד עליון שלאסונו נולד עשיר ועושרו הניח לו לתעות בדרכו, אל תלך בעקבותיו! עבוד! אסור להם לציירים לשקוע בהרהורים אלא כשהמכחול בידם."

"עוד ניכנס לשם," קרא פוסן, שחדל להקשיב לפורבוס ולא חשש עוד מדבר.

פורבוס חייך למראה התלהבותו של הזר הצעיר, הזמינו לשוב ולבקרו ופנה לדרכו.

ניקולה פוסן פסע לאטו בחזרה אל רחוב דה לַה אַרְפּ וחלף, בלי משים, על פני האכסניה הצנועה שהתגורר בה. הוא עלה במדרגות העלובות בבהילות דאוגה עד לחדר העלייה, ששכן מתחת לגג פשוט וקליל עשוי קורות עץ כדוגמת הגגות המכסים את בתיה הנושנים של פריס. בקרבת החלון האפל, החלון היחיד בחדר, ראה נערה צעירה שלמִשמע הדלת הנפתחת זקפה את גווה בבת אחת במחווה של אהבה. היא זיהתה את הצייר על פי דרכו לפתוח את המנעול.

"מה לך?" אמרה לו.

"מה לי, מה לי," קרא בקול חנוק מאושר, "היום הרגשתי שאני צייר! עד היום פקפקתי בכישורי, אבל הבוקר נמלאתי אמונה בעצמי! אני יכול להיות איש דגול! הכול יסתדר, ז'ילט, עוד נהיה עשירים ומאושרים! זהב יש במכחולים האלה."

אבל פתאום השתתק. מפניו עזי הסבר נעלמה הבעת השמחה משהשווה את ציפיותיו המרקיעות שחקים לאמצעי המחיה הצנועים שלו. את הקירות כיסה נייר פשוט ודל, עמוס לעייפה ברישומי עיפרון. לא היו לו אף לא ארבעה בדים נקיים לציור. מחירי הצבעים האמירו באותה עת, והפַּלֶטָה של ידידנו הנכבד והאומלל ניבטה אליו כמעט במערומיה. אך בלב הדלות הזאת הרגיש שבלבו גואים מכמני עושר

מופלגים וגאוניות טורפת. לפריס הגיע בעזרת אציל אחד מידידיו, ואולי בזכות כשרונו, ועד מהרה פגש בה אהובה, אחת מאותן נשמות אצילות ונדיבות הנכונות לשאת את סבלן במחיצתו של איש דגול, לחלוק עמו את נטל ייסוריו ולהשתדל להבין את גחמותיו. היא הפריזה בנהייתה אחר העוני והאהבה, כאשר נוהות נשים אחרות בלהט אחר מותרות ומציגות לראווה את אטימותן הרגשית. החיוך המרחף על שפתיה של ז'ילט מילא את עליית הגג בפז והיה שקול כנגד נוגה השמים. השמש לא האירה תמיד, אבל הנערה היתה תמיד בעליית הגג, מכונסת בתשוקה אליו, דבקה באושר ובסבל ומנחמת את הגאון שכרע מרוב אהבה בטרם יצא לכבוש לו את האמנות.

”הקשיבי ז'ילט, בואי אלי.”

הנערה הצייתנית זינקה בעליצות אל ברכי הצייר. היא היתה כלילת חן, כלילת יופי, נאה כאביב, עטורה בשלל מכמניה הנשיים היוקדים באש נשמתה האצילה.

”אלי הטוב,” קרא, ”לעולם לא ארהיב עוז לומר לה...”

”סוד?” שאלה, ”אני רוצה לדעת.”

פוסן הוסיף לחלום בהקיץ.

”דַבֵּר.”

”ז'ילט! לב אהוב ויקר!”

”הו! אתה רוצה ממני משהו?”

”כן.”

”אם אתה רוצה שאעמוד לפניך בתור מודל, כמו ביום ההוא,” אמרה בארשת כעוסה־משהו, ”לעולם לא אעתר לכך שוב, מפני שבאותם רגעים עיניך אינן מדברות אלי עוד. אתה מסתכל בי, אך אינך מהרהר בי עוד.”

”היית רוצה שאצייר אשה אחרת?”

”אולי,” אמרה, ”בתנאי שתהיה מכוערת.”

”ומה,” שאל פוסן בקול מחמיר, ”מה אם למען תהילתי לעתיד, אם למען הצייר הדגול שאיעשה, תצטרכי לעמוד לפני מישהו אחר?”

”אתה רוצה להעמיד אותי במבחן,” אמרה. ”אתה יודע יפה שלא אעשה זאת.”

פוסן הרכין את ראשו על חזהו כמי שנכנע לעונג או לכאב חדים מנשוא.

”הקשב,” אמרה ומשכה את פוסן בשרוול הבלה של חולצת הפורפואַ, ”אמרתי לך, ניק, שאת חיי אקריב למענך: אבל מעולם לא הבטחתי לך שאוותר על אהבתי בעודי חיה.”

”לוותר עליה?” קרא פוסן.

”אם אתגלה כך לעיניו של אחר, לא תאהבני עוד. ובעיני עצמי לא אהיה ראויה לך. לציית לגחמותיך, האָם יש דבר טבעי ופשוט מזה? בעל כורחי אני מאושרת ואף גאה למלא את רצונך היקר ללבי. אך למען אחר! בוש והיכלם.”

”סלחי לי, ז'ילט יקירתי,” אמר הצייר והשליך את עצמו לרגליה. ”טובה לי האהבה מן התהילה. יפה את בעיני יותר מן ההצלחה ומן הכבוד. הנה, השליכי את מכחולי, העלי באש את הרישומים הללו. טעיתי. כל ייעודי הוא לאהוב אותך. אינני צייר אלא גבר מאוהב. לעזאזל האמנות, היא וכל רזיה!”

היא סגדה לו מאושרת, מוקסמת! היא שלטה בו כמלכה, בחושיה קלטה שהאמנות נזנחה למענה והושלכה לרגליה כמנחה של קטורת.

”אבל הוא זקן,” שב ואמר פוסן. ”הוא לא יוכל לראות אלא את האשה שבך, את כה מושלמת!”

”צריך לאהוב אהבה עזה,” קראה הנערה מוכנה ומזומנה להקריב את נקיפות לבה למען אהוב נפשה בתמורה לכל מה שהקריב הוא למענה. ”אלא שכאן,” אמרה, ”יהיה אובדני. אה! אבוד אובד למענך. טוב ויפה! ואילו אתה תשכחני. הו! רע ומר הרעיון שעלה בדעתך!”

”הוא עלה בדעתי, ואני אוהב אותך,” אמר, ומעין חרטה נשמעה בקולו, ”ואם כן אינני אלא אדם שפל ובזוי.”

”אולי נשאל בעצתו של האב ארדואן?” הציעה.

”לא, לא! נשמור את הסוד הזה בינינו.”

”טוב, אלך. אבל אתה אל תבוא,” אמרה. ”אתה תישאר מחוץ לדלת חמוש בפגיונך. אם אצעק, היכנס והרוג את הצייר.”

פוסן לא ראה עוד לנגד עיניו אלא את אמנותו. הוא אימץ את ז'ילט בזרועותיו.

”הוא אינו אוהב אותי עוד!” חשבה ז'ילט כשנשארה לבדה.

וכבר ניחמה על החלטתה. אבל עד מהרה נתקפה אימה אכזרית מן החרטה, והיא התאמצה בכל כוחה להרחיק מחשבה מבעיתה שנעורה בלבה. נדמה לה כי אהבתה לצייר כבר פוחתת, מפני שפוחתת הערכתה אליו.

2. קתרין לֶסקו

שלושה חודשים מיום פגישתם של פוסן ושל פורבוס שב פורבוס לבקר אצל הרב־אמן פרנהופר. הזקן היה שרוי בייאוש עמוק המתעורר מאליו, שלדבריהם של מומחי מדע הרפואה מקורו בהפרעות עיכול, בהצטברות של גזים, בגלי חום או בהתנפחות בשולי הבטן, ואילו הספיריטואליסטים תולים אותו בקלקלתו של טבענו המוסרי. האיש כילה את כוחותיו, פשוט כמשמעו, במאמציו להשלים את ציורו המסתורי. הוא ישב רפה כוח בכורסה רחבה עשויה עץ אלון מגולף ומרופדת בעור שחור, ואפוף קדרות נעץ בפורבוס מבט של אדם השקוע בעומק מצוקותיו.

"ובכן מורי ורבי," אמר לו פורבוס, "האם גון התכלת שהבאת מבריז' אינו ראוי? הלא השכלת לכתוש את הצבע הלבן החדש שלנו, האם השמן שלך גרוע, או שמא המכחולים סרבנים?"

"אוי לי!" קרא הזקן, "לרגע חשבתי שיצירתי אכן הושלמה, אבל שגיתי בוודאי באי אלו פרטים, ולא אמצא מנוח בטרם יתבהרו ספקותי. מנוי וגמור עמי לצאת למסע בתורכיה, ביוון, באסיה, לתור שם אחר מודל ולהשוות את ציורי לטבע על חליפותיו. אולי אני מחזיק שם למעלה," הוסיף ואמר, וחיוך של שביעות רצון הצטייר על פניו, "את הטבע בהתגלמותו. לרגעים אני חושש שמשב של רוח יעיר את האשה הזאת והיא תיעלם."

והוא קם פתאום ממקומו כמבקש לצאת לדרך.

"לאט לך!" השיב פורבוס, "הגעתי בעוד מועד לחסוך ממך הוצאה מיותרת וטלטולי דרך."

"סליחה?" שאל פרנהופר בתמיהה.

"לפוסן הצעיר יש אשה אוהבת שיופיה המושלם אין דומה לו. אבל אם יאות פוסן להשאילה לך, מורי היקר, כי אז יהיה עליך לכל הפחות להניח לנו לראות את ציורך."

הזקן השתהה על עומדו בלא נוע בתדהמה מוחלטת.

ציור כאישה, אישה כציור

"מה!" קרא לבסוף מתייסר, "לחשוף את יציר כפי, את אשת חיקי? לקרוע מעליה את הצעיף שמתחתיו הצנעתי את אושרי? יהיה בזה משום חילול מתועב! זה עשר שנים אני חי עם האשה הזאת, היא שלי, שלי בלבד, היא אוהבת אותי. האם לא חייכה אלי עם כל משיחת מכחול שנתתי בה? יש באפה נשמה, נשמה שאני נפחתי בה. היא תסמיק אם אך ינוחו עליה עיני איש זולתי. להראות אותה! איזה מין בעל, איזה מין מאהב נקלה דיו להוליך את אשתו אל קלונה? כאשר אתה מצייר לחצר המלוכה, אינך נותן בציור את כל מאֹדך, ואינך מוכר לחצרונים אלא דחלילים צבעוניים! הציור שלי אינו ציור כי אם רגש, תשוקה! כיוון שנולדה באטלייה שלי, תישאר בו בבתוליה ולא תצא ממנו אלא בבגדים לגופה. השירה והנשים אינן מתמסרות במערומיהן אלא למאהביהן! כלום מצויים בידנו המודל של רפאל, אנג'ליקה של אַריוֹסטו,[1] ביאטריצ'ה של דַנטֶה? לא! איננו רואים אלא את תבניתן החיצונית. אם כן, היצירה שאני מחזיק למעלה סגורה על מנעול ובריח היא יחידת סגולה באמנות שלנו. אין זה ציור על בד, זו אשה! אשה שעמה אני בוכה, צוחק, משיח ומהרהר. רוצה אתה שלפתע פתאום אקום ואסתלק מאושר בן עשר שנים, כאשר ישליך אדם את מעילו? שלפתע פתאום אחדל להיות אב, מאהב ואל? אשה זו איננה יציר שנברא, היא הבריאה. הבא אלי את ידידך הצעיר, אתן לו את אוצרותי, אתן לו ציורים של קורֶג'יו, של מיכלאנג'לו, של טיציאן, אשק לעפר רגליו, אבל להקימו יריב לי? חס וחלילה! חה, חה! יותר משאני צייר אני גבר אוהב. כן, יהיה בכוחי להעלות באש את ה'סוררת היפה' שלי ברגעי האחרונים, אך לכפות עליה מבטים של גבר, של גבר צעיר, של צייר? לא ולא! למחרת היום אהרוג את מי שטימא אותה במבטו! אותך, ידידי, אהרוג כהרף עין אם לא תכרע ברך לכבודה! ועדיין רוצה אתה שאפקיר את אלילתי למבטיהם הצוננים ולביקורתם הנואלת של רפי השכל? אה! האהבה היא חידה, אין לה חיים בלתי אם בעומק הלבבות והכול אבוד משיאמר גבר, ואפילו לידידו: הנה זו שאני אוהב!"

גם פרנהופן הוא יותר גבר אוהב מצייר

הזקן נראה כמי ששבו אליו נעוריו. עיניו הפיקו זוהר וחיים, בלחייו החיוורות פרח סומק רענן וידיו רטטו. פורבוס נדהם מן העוז הנסער

[1] דמות מן הפואמה האבירית "אורלַנדו הזועם" מאת לודוביקו אַריוֹסטו (1474-1533).

שבהרצאת הדברים, ולא ידע מה להשיב לרגש כה מקורי וכה עמוק. האם דיבר פרנהופר מתוך היגיון או מתוך טירוף? האם היה משועבד כליל להזיית אמן, או שמא נבעו רעיונותיו מן הקנאות האילמת שאנו מטפחים כלפי יצירה דגולה שחבלי לידתה ממושכים כל כך? האם אפשר להתפשר כלל עם שקיקה מוזרה זו?

שקוע בכל ההרהורים הללו אמר פורבוס לזקן: "האם אין כאן אשה תמורת אשה? האין פוסן מפקיר את אהובתו למבטיך?"

"איזו אהובה?" השיב פרנהופר. "במוקדם או במאוחר היא תבגוד בו. אהובתי שלי תשמור לי אמונים לעד."

"אם כך," הוסיף פורבוס, "לא נדון בה עוד. אבל עד שתמצא, ואפילו באסיה, אשה כה יפה וכה מושלמת כמו האשה שעל אודותיה אני מדבר, אולי תמות ולא תשלים את הציור שלך."

"הו! הוא גמור," אמר פרנהופר. "מי שיתבונן בו ידמה לראות אשה שרועה על מיטת קטיפה מתחת לווילאות של כילה, ולידה כלי זהב בן שלוש רגליים המפיץ ניחוחות בושם. תתאווה לאחוז בגדיל החבלים התומכים בווילאות ותדמה שאתה רואה את שדה של קתרין לסקו, חצרונית יפה המכונה 'הסוררת היפה', ושהוא נע בקצב נשימתה. ואף על פי כן הייתי רוצה להיות בטוח לגמרי..."

"אם כך קום וצא לאסיה," השיב פורבוס משהבחין במעין היסוס בעיניו של פרנהופר. ופורבוס פסע פסיעות אחדות אל הדלת.

ברגע זה הגיעו ז'ילט וניקולה פוסן אל פתח ביתו של פרנהופר. משעמדה הנערה להיכנס פנימה, הרפתה מזרועו של הצייר ונסוגה כמי שלבה מבשר לה רעות.

"מה אני עושה כאן?" שאלה את אהובה בקול עמוק ונעצה בו את עיניה.

"ז'ילט, את השולטת בי, וכל רצוני לעשות כדברייך. את מצפוני ותהילתי. חזרי הביתה, אהיה מאושר יותר, אולי, אם את..."

"האם אני עומדת ברשות עצמי כשאתה מדבר אלי כך? הו! לא, אינני אלא ילדה קטנה. ...ניכנס," הוסיפה, ונראתה כחוגרת את שארית כוחותיה, "אם תגווע אהבתנו, ואם ינקפני לבי ארוכות, הלא יהיה בתהילתך משום שכר על היענותי לרצונותיך? ניכנס פנימה, אני אוסיף לחיות גם אם לא אהיה אלא רק זיכרון שהותיר המכחול שלך."

משפתחו שני הנאהבים את דלת הבית פגשו את פורבוס, והוא השתאה ליופיה של ז'ילט, שדמעות נקוו בעיניה, אחז בזרועה והביאה רועדת כולה לפני הזקן: "הנה," אמר, "האם אין היא שקולה כנגד כל יצירות המופת שבעולם?"

פרנהופר הצטמרר. ז'ילט עמדה לפניו, וכל חזותה אומרת תום ופשטות כנערה גרוזית זכה וחרדה, המוצגת לפני סוחר עבדים בידי בני בליעל שחטפוה. סומק של צניעות צבע את פניה, היא השפילה את עיניה, ידיה תלו ברפיון לצדי גופה, כוחותיה כמו עזבוה ודמעות התריעו על הפגיעה בצניעותה. ברגע זה הצטער פוסן על שהוציא את אוצרו היפה מעליית הגג שלו, וקילל את עצמו. האוהב גבר על האמן שבו, ולבו התענה באלפי חרטות למראה הנעורים המתחדשים בעיניו של הזקן, שכמנהג הציירים כמו הפשיט את הנערה מבגדיה, ושיווה לעצמו את חיטוביה הכמוסים מכול. הקנאה הטורפת של האהבה האמיתית שבה לשלוט בפוסן.

"ז'ילט, נלך מכאן!" קרא.

למשמע נעימת קולו, למשמע זעקתו, נשאה אליו אהובתו המאושרת את עיניה, ראתה אותו ונחפזה אל זרועותיו.

"אה! אם כן אתה אוהב אותי," השיבה מתייפחת.

אחרי שהבליגה בעוז על ייסוריה, לא יכלה עוד להסתיר את אושרה.

"הו! השאר לי אותה לשעה קלה," אמר הצייר הזקן, "ואחר כך תשווה אותה לקתרין שלי. כן, אני נעתר לבקשתך."

נעימה של אהבה עוד נשמעה בקריאתו של פרנהופר. דומה שהתהדר באשה המדומה שלו וחגג טרם עת את הניצחון שינחל יופיה של הבתולה שלו על יופיה של נערה בשר ודם.

"אל תניח לו לחזור בו," קרא פורבוס, וטפח על שכמו של פוסן. "פירות האהבה חולפים ביעף, פרי האמנות עומד לעד."

"בעיניו אם כן," אמרה ז'ילט, ובחנה במבטה את פוסן ואת פורבוס, "אשה אני ותו לא?" היא זקפה את ראשה בגאון ונתנה בפרנהופר מבט יורה זיקים, אך משראתה את אהובה מתבונן שוב בדיוקן שטעה לחשוב אותו לציורו של ג'ורג'ונה, אמרה: "טוב! נעלה! בי לא הביט כך מעולם."

"איש זקן," קרא שוב פוסן, שקולה של ז'ילט קרע אותו משרעפיו, "הבט בחרב זו, אנעץ אותה בלבך למשמע התלונה הראשונה מפי הנערה, אשלח את ביתך באש ואיש לא יינצל. הבנת?"

ניקולה פוסן נראה זעף ודבריו עוררו אימה. תגובתו זו של הצייר הצעיר ובעיקר המחווה שליוותה אותה ניחמו את ז'ילט, והיא כמעט סלחה לו על שהקריב אותה על מזבח הציור למען עתידו המהולל. פורבוס ופוסן נשארו מחוץ לדלת האטלייה והביטו זה בזה בדומייה. תחילה העז הצייר של "מאריה המצרית" לקרוא כמה קריאות: "אה! היא מתפשטת, הוא אומר לה לעמוד באור! הוא מַשווה אותה לציור!" אבל עד מהרה נדם קולו למראה העצב העמוק שניבט מפניו של פוסן, ועל אף שאין הציירים הוותיקים מדקדקים דקדוקי עניות במצפונם בנוכחותה של האמנות, עוררו בו הללו הערצה מפאת תמימותם וחִנם. ידו של הצעיר התהדקה על ידית הפגיון ואוזנו כמעט דבקה בדלת. השניים עמדו בצֵל כקושרים האורבים לשעת הכושר להכות ברודן.

"היכנסו, היכנסו," אמר להם הזקן קורן כולו מאושר. "יצירתי מושלמת ועתה אני יכול להציגה בגאווה. שום צייר, שום מכחולים, שום צבעים, שום בד ושום אור לא יוכלו להתחרות בקתרין לסקו החצרונית היפה."

פורבוס ופוסן נתקפו סקרנות כה רבה, עד כי נחפזו לטבורו של האטלייה המרווח והמאובק. אי סדר שרר בכול, ומן הקירות ניבטו אליהם פה ושם תמונות. תחילה נעצרו מול דמות של אשה בממדים טבעיים, עירומה למחצה, והיא עוררה בהם התפעלות רבה.

"הו! אל תשימו לב לזה," אמר פרנהופר," אין זה אלא בד ששרבטתי עליו כדי לחקור תנוחה מסוימת, לציור הזה אין כל ערך. הנה הטעויות שלי," הוסיף, והצביע על ציורים מרהיבים שהיו תלויים על הקירות סביב.

פורבוס ופוסן הנדהמים מחמת הזלזול ביצירות מופלאות אלה חיפשו את הדיוקן המובטח, ולא ראו דבר.

"אָה! הנה הוא לפניכם!" אמר להם הזקן סתור השיער. פניו להטו באש פלאים, עיניו נצצו, והוא התנשף כצעיר שיכור מאהבה. "אהה!" קרא, "לא ציפיתם לשלמות כה רבה! אתם עומדים מול אשה ואתם מחפשים ציור. כה רב העומק על הבד הזה, האוויר בו כה אמיתי, עד כי

אינכם יכולים להבחין בינו ובין האוויר שסביבנו. איה האמנות? נעלמה ואיננה! אלה תוויה של עלמה צעירה. האם לא היטבתי ללכוד את הצבע, את חדות הקו התוחם לכאורה את הגוף? האם לא כך ממש מוצגים לפנינו העצמים הנעים באטמוספירה כדגים במים? הלא לפלא בעיניכם כיצד נבדלים תווי המִתאר מן הרקע? האם לא נדמה לכם שתוכלו להחליק את ידכם על הגב הזה? כן כן, שבע שנים רצופות חקרתי את השפעותיה של הזדווגות האור עם העצמים. והשערות הללו, האם אין האור מציף אותן?... היא נָשמה, נדמה לי!... השָד הזה, ראיתם? אה! מי ימאן לסגוד לה על ברכיו? בשרה רוטט. עוד מעט קט תקום על רגליה, המתינו."

"אתה רואה משהו?" שאל פוסן את פורבוס.

"לא. ואתה?"

"כלום."

שני הציירים הניחו לצייר בסערת רוחו והביטו באור הנופל בקו ישר על הבד שהראה להם, שמא הוא שֶמחה את כל האפקטים. אחר כך בחנו את הציור מימין, משמאל ומלפנים, ורכנו והזדקפו חליפות.

"כן, כן, אכן בד הוא זה," אמר להם פרנהופר, שכן לא הבין את תכלית הבחינה המדוקדקת. "הביטו וראו, הנה המסגרת, הנה הכַּן, הנה גם צבעַי, מכחולַי."

והוא נטל מכחול והציגו לפניהם בתנועה תמימה.

"לַנסקֶנֶה הזקן[1] מהתל בנו," אמר פוסן ושב לעמוד מול הציור המדומה. "איני רואה כאן אלא צבעים מגובבים בערבוביה מוקפים המוני קווים משונים, היוצרים חומה של צבע."

"אנו טועים, הבט לכאן!..." אמר פורבוס.

משהתקרבו הבחינו בקצה של רגל יחפה מבצבצת באחת הפינות מתוך מהומת הצבעים, הגוונים, גוני־הגוונים המהוססים, מתוך הערפל חסר הצורה, והיתה זו כף רגל ענוגה, כף רגל שופעת חיים! הם עמדו מאובנים ביראת כבוד למראה שריד זה, שחמק מתהליך לא ייאמן של הרס אִטי מתמשך. כף רגל זו נראתה כאן כמו טורסו של ונוס עשוי שיש פַּרוס,[2] המגיח מתוך חורבותיה של עיר שהועלתה באש.

[1] שם שנועד להזכיר את מוצאו הגרמני של פרנהופר.
[2] אי יווני מדרום לדלוס, ידוע בשל מחצבות השיש המבהיק בלובנו.

"יש כאן אשה מתחת לכל זה!" קרא פורבוס אל פוסן, והצביע על שכבות הצבעים שגיבב הצייר הזקן זו על גבי זו מתוך מחשבה שהוא מביא את ציורו לכלל שלמות.

שני הציירים פנו באחת אל פרנהופר וכבר החל להתחוור להם, אמנם במעורפל, פִּשרהּ של סערת הרוח שהוא שרוי בה.

"הוא מאמין באמונה שלמה," אמר פורבוס.

"כן, ידידי," השיב הזקן מִשֶּׁהתעשת, "צריך אמונה, אמונה באמנות, ועל האמן לעשות ימים רבים במחיצת עבודתו כדי שתצלח בידו בריאה כגון זו. צללים אחדים כאן עלו לי בעמל רב. הנה כאן על לֶחְיָהּ, מתחת לעיניים, יש צללית קלה שאילו הבחנתם בה בטבע, הייתם תוהים אם אפשר כלל לתרגמה. ואכן, האם סבורים אתם שלא עלתה לי בייסורי תופת קשים מכדי להביעם במלים? עם זאת, פורבוס היקר שלי, התבונן היטב בעבודתי, ותבין לאשורו את מה שאמרתי לך בדבר הדרך לטפל בצורות ובתווי המִתאר. הבט באור הנופל על השד, וראה כיצד הצלחתי ללכוד את האור האמיתי ולשלבו בברק הלובן של הגוונים הבהירים בעזרת רצף של משיחות מכחול ושל שכבות צבע מעובה ביותר, וכיצד בתהליך הפוך, של מחיקת הבליטות והחספוסים שעל עיסת הצבע, ושל ליטופי יד חוזרים ונשנים על תווי המתאר של הדמות שציירתי, נטמעו תווי המתאר באפלולית ועלה בידי לסלק עד אחד כל צל של רישום ושל אמצעים מלאכותיים ולשַׁוּוֹת לדמות את חזותו של הטבע ואת עגילותו. התקרבו, כך תיטיבו לראות את העבודה. מרחוק היא נעלמת. הנה! כאן אני חושב שהיא נראית בבירור."

ובקצה מכחולו הראה לשני הציירים כתם של צבע בהיר.

פורבוס טפח על שכמו של הזקן ופנה אל פוסן: "אתה יודע שאנו חושבים אותו לצייר בחסד עליון?" אמר.

"יותר משהוא צייר, הוא משורר," השיב פוסן במלוא הרצינות.

"כאן," השיב פורבוס ונגע בבד, "בא קִצה של האמנות שלנו עלי אדמות."

"ומכאן היא תאבד במרומים," אמר פוסן.

"כה רבים העינוגים על פיסת הבד הזאת!" קרא פורבוס.

הזקן השקוע בהזיותיו לא הקשיב להם וחייך אל האשה הדמיונית.

"אלא שבמוקדם או במאוחר ייווכח לדעת שאין כלום על הבד שלו," קרא פוסן.

"אין כלום על הבד שלי," אמר פרנהופר, והסתכל בשני הציירים ובתמונתו המדומה לסירוגין.

"ראה מה עוללת!" השיב פורבוס לפוסן.

הזקן לפת בכוח את זרועו של הצעיר, ואמר לו: "אינך רואה דבר, בור ועם הארץ שכמוך! רוצח! בן בליעל! הומו! לשם מה עלית לכאן? פורבוס יקירי," הוסיף, ופנה אל הצייר, "האם גם אתה מהתל בי? ענה לי! ידידך אני, דבר, האם השחַתּי את ציורי?"

פורבוס הנבוך לא העז לומר מלה, אבל משראה את הדאגה המרה שהצטיירה על פניו הלבנים של הזקן, הצביע על הבד ואמר:

"ראה!"

פרנהופר התבונן בציור זמן־מה, ורגליו כשלו.

"כלום, כלום! ואני עבדתי עשר שנים תמימות!"

הוא ישב ובכה.

"אם כן סָכָל אני, מטורף! לא כישרון לי ולא יכולת, איני אלא איש עשיר אשר בפוסעו אינו אלא פוסע! אם כן, לא יצרתי דבר."

הוא התבונן בציור מבעד לדמעותיו, פתאום קם ממקומו כולו גאווה, ושילח בשני הציירים מבט יורה זיקים.

"בשם הדם, בשם הגוף, בשם ראשו של הצלוב, אתם קנאים, וכל מבוקשכם לשכנע אותי כי ציורי קלוקל כדי לגזול אותו! עיני שלי רואות אותה!" קרא, "היא יפה להפליא."

ברגע זה שמע פוסן את קול בכיה של ז'ילט, שנשכחה בקרן זווית.

"מה לך, מלאכי?" שאל אותה הצייר, וכהרף עין שב והיה מאוהב.

"הרוג אותי!" אמרה. "אני בזה לך, ובזויה אהיה אם אוסיף לאהוב אותך. אני מעריצה אותך, אך אתה מעורר בי חלחלה. אני אוהבת אותך ואולי אני כבר מתעבת אותך."

עוד פוסן מקשיב לז'ילט, ופרנהופר שב וכיסה את קתרין שלו באריג ירוק בשלווה כבדת ראש של צורף הנועל את מגרותיו ומדמה את עצמו למי שמוקף נוכלים מיומנים. הוא נעץ בשני הציירים מבט נכלולי עמוק רווי בוז וחשד, וסילקם מן האטלייה שלו בבהילות דמומה ובלתי מרוסנת. ועל מפתן ביתו אמר להם: "לכו לשלום, ידידי הקטנים."

ברכת פרידה זו הקפיאה את דמם של שני הציירים. למחרת שב פורבוס מודאג אל ביתו של פרנהופר, ושם נמסר לו כי הזקן נפטר ומת בלילה, אחרי שהעלה את ציוריו באש.

פריס, פברואר 1832

הנערה שעיניה זהב

לאז'ן דלקרואַ, צייר